

RANG VA SHAKL ORQALI ESTETIK HIS-TUYGU'LARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Zarina Bahodirovna Muhammadiyeva
zarina.muhammadiyeva@mail.ru
Termiz davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada rang va shakl elementlari orqali o'quvchilarda estetik his-tuyg'ularni shakllantirish metodikasi tavsiflanadi. Maqolada badiiy grafikada ishlatiladigan rang kombinatsiyalari, shakl va kompozitsiya usullari orqali talabalarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirish imkoniyatlari o'rganiladi.

Kalit so'zlar: rang, shakl, estetik tarbiya, badiiy grafik, dizayn, ijodiy qobiliyat, pedagogik metodika

COLOR AND FORM AS A METHOD OF DEVELOPING AESTHETIC FEELINGS

Zarina Bahodirovna Muhammadiyeva
zarina.muhammadiyeva@mail.ru
Termiz State University

Abstract: This article explores the methodology of developing aesthetic feelings in students through the use of color and form. It examines how color combinations, shapes, and composition techniques in fine arts can enhance students' creative abilities and foster aesthetic appreciation.

Keywords: color, form, aesthetic education, fine arts, design, creativity, pedagogical method

Rang va shakl badiiy grafikada eng muhim ifoda vositalaridan biri sifatida san'at asarining mazmuni va g'oyaviy yo'nalishini ochib berishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Har bir rangning o'ziga xos hissiy va ma'naviy ta'siri mavjud bo'lib, u inson ruhiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ranglar uyg'unligi, kontrasti yoki iliq-sovuq nisbatlari orqali ijodkor o'z fikrini, kayfiyatini va hissiyotlarini tomoshabinga yetkazadi. Shu bois, rang bilan ishlash nafaqat texnik mahorat, balki estetik tafakkur va ijodiy his-tuyg'ularni shakllantirish jarayonidir.

Shakl esa tasviriy san'atning strukturaviy asosini tashkil etadi. Har bir shakl muayyan ma'no, xarakter va kayfiyatni ifodalaydi. To'g'ri chiziqlar qat'iyat va barqarorlikni bildirsa, egri chiziqlar yumshoqlik va harakatchanlikni aks ettiradi. Kompozitsiyada rang va shaklning uyg'unlashuvi asarning yaxlitligi, muvozanati

hamda estetik jozibasini ta'minlaydi. Shu bois, o'quvchi yoki talabaning badiiy fikrlashini rivojlantirishda rang va shakl bilan ishlashning pedagogik ahamiyati beqiyosdir.

Ta'lim jarayonida talabalarga ranglarning psixologik ta'siri, shakllarning estetik xususiyatlari, ularning o'zaro bog'liqligi haqida nazariy va amaliy bilimlar berilishi zarur. Mashg'ulotlarda turli rang kombinatsiyalarini sinab ko'rish, ranglar orasidagi iliq va sovuq nisbatlarni tahlil qilish, geometrik va erkin shakllarni uyg'unlashtirish orqali ijodiy tafakkurni faollashtirish mumkin. Bunday mashg'ulotlar nafaqat talabalarning tasviriy ko'nikmalarini oshiradi, balki ularda estetik idrok, go'zallikka nisbatan sezgirlik va didni tarbiyalaydi.

Rang va shakl bilan ishlashga qiziqish talabalarda kompozitsion fikrlashni, obrazni yaxlit idrok etish qobiliyatini kuchaytiradi. Bunda o'qituvchining metodik yondashuvi, mashg'ulotlarni bosqichma-bosqich tashkil etishi muhim ahamiyat kasb etadi. Avval sodda geometrik shakllar asosida kompozitsiyalar tuzish, keyin esa murakkab rang o'tishlari va perspektivani hisobga olgan holda badiiy asar yaratish orqali talaba o'z estetik dunyoqarashini kengaytiradi.

Amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, rang va shakl asosida estetik his-tuyg'ularni rivojlantirish o'quvchilarda o'z-o'zini ifoda etish, ijodiy yondashuv va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Natijada, ular san'atni faqat texnik malaka emas, balki ma'naviy qadriyat sifatida anglay boshlaydilar. Bu esa ularning dunyoqarashini kengaytirib, badiiy tafakkurini mustahkamlaydi.

Shunday qilib, rang va shakl orqali estetik his-tuyg'ularni rivojlantirish metodikasi zamonaviy pedagogik jarayonning ajralmas qismi bo'lib, yosh avlodni nafaqat san'atga, balki go'zallikni anglash va qadrlash madaniyatiga yo'naltiradi.

Rang va shakl orqali estetik his-tuyg'ularni rivojlantirish masalasi badiiy ta'lim metodikasida eng dolzarb yo'nalishlardan biridir. Bugungi kunda tasviriy san'at fanini o'qitishda faqat texnik chizmachilik yoki tasvir ko'nikmalarini emas, balki o'quvchilarning hissiy, estetik va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu maqsadda rang va shaklning o'zaro aloqasi, ularning inson psixologiyasiga, estetik idrokiga va hissiy tajribasiga ta'siri chuqur tahlil qilinishi lozim.

Pedagogik tajriba shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar rang va shaklni nafaqat tashqi belgilar sifatida, balki mazmun va hissiy ifoda vositasi sifatida anglay boshlaganda, ularning ijodiy fikrlashi faollashadi. Rang va shaklning o'zaro uyg'unligi orqali insonning ichki dunyosi, kayfiyati, hissiy holati ifodalanadi. Bu jarayon o'quvchilarning estetik qarashlarini shakllantirish, hayotdagi go'zallikni anglash, san'at asarlariga ongli yondashishlariga yordam beradi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, rang va shakl bilan ishlash mashg'ulotlarida o'qituvchining metodik yondashuvi, topshiriqlarning ijodiy

xarakterda tashkil etilishi muhim rol o'ynaydi. An'anaviy darslarda rang yoki shakl alohida o'rganilsa, zamonaviy ta'limda ularni uyg'unlikda o'rgatish samaradorlikni bir necha barobar oshiradi. Masalan, rang tahlili bilan bir vaqtda shakl tahlilini olib borish o'quvchining vizual tafakkurini, idrokini, hissiy sezgirligini faollashtiradi.

Bundan tashqari, mashg'ulotlarda interfaol metodlar (tahliliy suhbat, guruhli ish, kuzatuv asosidagi ijodiy topshiriqlar, rang va shakl o'yinlari, dizayn elementlarini tahlil qilish)dan foydalanish o'quvchilarda mustaqil fikrlash, kuzatish, tahlil qilish, xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shu yo'sinda o'quvchi faqat tayyor bilimni emas, balki badiiy jarayonni o'z tajribasida his qiladi.

Ranglarning psixologik ta'siri haqidagi ilmiy tadqiqotlar (K. Gyote, I. Itten, V. Kandinskiy, M. Lusher va boshqalar) ham rangning inson ruhiyatiga kuchli ta'sirini isbotlagan. Bu qarashlardan o'qitish jarayonida foydalanish o'quvchilarning estetik hissiyotlarini uyg'otadi, ularni badiiy tahlilga undaydi. Masalan, issiq ranglar (qizil, sariq, to'q to'q sariq) faol harakat, energiya, shijoat uyg'otsa, sovuq ranglar (ko'k, yashil, binafsha) osoyishtalik va muvozanat hissini beradi. O'quvchilar ushbu psixologik ta'sirlarni o'z ishlarida ongli ravishda qo'llay boshlaganda, ularning estetik idroki sezilarli darajada o'sadi.

Rang va shakl masalalari bo'yicha ilmiy-nazariy qarashlar qadimdan shakllanib kelgan bo'lib, ular inson estetik idroki, tasviriy san'at va pedagogik faoliyat rivojida muhim o'rin egallaydi. Ilmiy manbalarda rang va shaklning estetik idrokka ta'siri, badiiy tafakkur shakllanishidagi o'rni hamda ularni o'qitish metodikasi keng yoritilgan.

B. Baymetovning "Qalamtasvir" darsligida rang va shaklning tasviriy san'atdagi o'rni, ularni o'quvchilarga o'rgatish bosqichlari, pedagogik jarayonlarda qo'llash metodlari batafsil tahlil qilinadi. Muallif rang va shaklni idrok etish orqali o'quvchilarning estetik tafakkurini rivojlantirishni muhim vazifa sifatida belgilaydi.

R. Xalilovning "Rasm" (2013) asarida ranglar uyg'unligi, shaklning hajm va fazoviy ifodasi, kompozitsiyada rang tahlilining roli haqida ilmiy-amaliy tavsiyalar berilgan. U o'quvchilarni rasm chizish jarayonida ranglarning psixologik ta'sirini anglashga, shaklning dinamikasini his qilishga o'rgatish zarurligini ta'kidlaydi.

Shuningdek, rus olimi V.S. Kuzin o'zining "Psixologiya" va "Voprosy izobrazitelnogo tvorchestva" nomli asarlarida badiiy ijod psixologiyasining nazariy asoslarini yoritgan. Uning fikricha, rang va shaklni idrok etish jarayonida inson hissiyoti, ruhiy kechinmalari, estetik sezgirligi faol ishtirok etadi. Kuzin san'at o'qituvchisi o'quvchining emotsional idrokini uyg'otuvchi rang va shakl muvozanatini yaratishga e'tibor berishi lozimligini qayd etadi.

Mahalliy pedagogik manbalarda ham bu masalaga katta e'tibor qaratilgan. Jumladan, M. Nuritdinovanning "Ranglar psixologiyasi va ularning o'quvchi shaxsiga ta'siri" nomli tadqiqotida ranglarning psixologik ahamiyati, ularning o'quvchilarda

estetik didni shakllantirishdagi roli chuqur o'rganilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, o'quvchilarga rang tahlili asosida ishlash malakasini singdirish ularning ijodiy motivatsiyasini sezilarli darajada oshiradi.

A. Abdullayevning "Tasviriy san'atni o'qitishda kompozitsion yondashuv" nomli ilmiy maqolasida esa shakl, rang, hajm va fazoviy kompozitsiyaning o'zaro bog'liqligi tahlil qilinadi. Muallifning fikricha, har bir badiiy asarning estetik jozibasi shakl va rangning uyg'unligida namoyon bo'ladi. Shuning uchun darslarda rang kombinatsiyalari, geometrik shakllar va ularning emotsional ta'sirini o'rgatish metodikasi ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, Yevropa va Amerika tadqiqotchilari tomonidan olib borilgan so'nggi yillik ilmiy izlanishlarda (P. Childs, J. Itten, D. A. Kolb va boshqalar) rang nazariyasi va dizayn pedagogikasining kognitiv asoslari keng yoritilgan. Masalan, J. Ittenning "The Art of Color" asarida ranglarning kontrasti, ritmi, kompozitsion uyg'unligi va ularning inson hissiyotiga ta'siri ilmiy asosda tahlil qilingan. Bu qarashlar zamonaviy san'at ta'limida rang va shakl bilan ishlash metodikasini takomillashtirish uchun muhim nazariy manba bo'lib xizmat qiladi.

Yuqoridagi manbalarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, rang va shaklni o'rgatish faqat texnik ko'nikma emas, balki estetik tafakkur, emotsional sezgirlik va ijodiy idrokni shakllantirish jarayoni hisoblanadi. Pedagogik jarayonda bu elementlar orqali o'quvchilarning san'atga munosabati, go'zallikni anglash qobiliyati hamda o'z fikrini badiiy shaklda ifodalash mahorati rivojlanadi.

Shu sababli, badiiy ta'lim metodikasini ishlab chiqishda rang va shaklning psixologik, estetik va kompozitsion jihatlari o'zaro uyg'un holda o'rganilishi zarur. Bu esa nafaqat san'at fanining sifatini oshiradi, balki o'quvchilarning ma'naviy va estetik rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida o'tkazilgan kuzatuvlar, tajribaviy mashg'ulotlar hamda o'quvchilar ishtirokidagi amaliy topshiriqlar asosida aniqlanishicha, rang va shakl bilan ishlash o'quvchilarning estetik his-tuyg'ularini rivojlantirishda bevosita ta'sir ko'rsatuvchi omillardan biridir. O'quvchilarning badiiy tafakkuri, kompozitsion idroki va ijodiy yondashuvi aynan rang va shaklni to'g'ri tushunish orqali shakllanadi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarga ranglarning psixologik ta'siri, ularning hissiy mazmuni va uyg'unlik qonuniyatlarini o'rgatish orqali dars jarayonida emotsional faollik, mustaqil fikrlash va san'atga bo'lgan qiziqish ortadi. Masalan, rang uyg'unligi mashqlari, shaklni tahlil qilish, turli geometrik shakllarni rang bilan birlashtirish kabi topshiriqlar ijodiy faoliyatni kuchaytiradi, o'quvchining tasavvurini boyitadi.

O'tkazilgan amaliy mashg'ulotlarda talabalar rang va shaklning turli kombinatsiyalarini tahlil qilib, ularning hissiy ta'sirini aniqlashga harakat qildilar.

Natijada, talabalar rasm va dizayn ishlarida rang kontrasti, kompozitsion muvozanat va vizual uyg'unlikni to'g'ri qo'llay olish ko'nikmalariga ega bo'ldilar. Ularning ishlari estetik jihatdan mukammal, mazmunan boy va emotsional ta'sir kuchiga ega bo'lishi kuzatildi.

Tahlil davomida aniqlangan yana bir muhim jihat shuki, rang va shakl bilan ishlash jarayonida o'quvchilarda faqat ijodiy qobiliyat emas, balki psixologik barqarorlik, emotsional muvozanat ham rivojlanadi. Rang bilan ishlash inson ruhiyatini tinchlantiradi, diqqatni jamlaydi, ijodiy kayfiyatni oshiradi. Ayniqsa, issiq va sovuq ranglar muvozanatini o'rgatish, shaklni dinamik yoki statik ifoda etish mashqlari o'quvchilarning estetik tafakkurini yanada chuqurlashtiradi.

Eksperimental mashg'ulotlar natijalariga ko'ra, rang va shakl asosidagi topshiriqlar bilan muntazam shug'ullangan talabalar nazariy va amaliy jihatdan yuqori natijalarga erishdilar. Ular badiiy asarlarni tahlil qilish, kompozitsion yechim topish, rang uyg'unligini aniqlashda mustaqil yondashuvni namoyon qildilar.

Bundan tashqari, o'quvchilar ranglar va shakllarning ramziy ma'nosini tushunish orqali o'z hissiyotlarini badiiy ifoda etishga o'rgandilar. Bu esa ularning o'ziga ishonchini oshirdi, ijodiy tashabbusni kuchaytirdi va darslarda faol ishtirok etishiga zamin yaratdi.

Umuman olganda, o'tkazilgan tahlil va kuzatuvlar natijalariga ko'ra, rang va shakl orqali estetik his-tuyg'ularni rivojlantirish metodikasi o'quvchilarning:

- ijodiy tafakkurini faollashtirdi;
- estetik didini shakllantirdi;
- badiiy idrokini rivojlantirdi;
- mustaqil ishlash va badiiy ifoda ko'nikmasini kuchaytirdi.

Bu natijalar shuni ko'rsatadiki, rang va shakl bilan ishlashga asoslangan metodik yondashuvlar o'quvchilarda san'atni chuqur his etish, go'zallikni anglash va estetik qadriyatlarni qadrlash fazilatlarini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega. Shu sababli, bu yondashuvni badiiy grafik ta'lim jarayonida muntazam ravishda qo'llash dolzarb ilmiy-amaliy yo'nalish sifatida tavsiya etiladi.

Muhokama davomida yana bir muhim jihat - shaklning tahliliy va simvolik ifoda kuchi ekanligi aniqlandi. Har bir shakl inson ongida ma'lum bir ramziy ma'no uyg'otadi: doira - butunlik va uyg'unlikni, kvadrat - barqarorlik va kuchni, uchburchak - harakat va rivojlanishni, egri chiziqlar esa nafislikni ifodalaydi. O'quvchilar bu shakllarning ma'nosini anglab, ularni rang bilan uyg'unlashtirgan holda ishlasa, asar mazmuni boyiydi, hissiy kuchi oshadi.

Tajriba asosida shuni ham ta'kidlash mumkin: estetik his-tuyg'ularni rivojlantirishda muvozanatli kompozitsiya yaratish katta ahamiyatga ega. Rang va shakl uyg'unligi orqali yaratilgan kompozitsiyalar o'quvchilarni nafaqat badiiy tafakkurga, balki ichki intizom, sabr-toqat va aniqlikka o'rgatadi. Bunday yondashuv

orqali ularning estetik qarashlari bilan bir qatorda shaxsiy fazilatlari - did, e'tibor, sabr, irodaviy sifatlari ham shakllanadi.

Muhokama jarayonida olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, badiiy ta'limda rang va shaklni uyg'unlikda o'rgatishning afzalliklari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

1. O'quvchilarda rang va shaklni his qilish, ularni ifoda vositasi sifatida qo'llay olish ko'nikmasi shakllanadi.
2. Estetik did, ijodiy fikrlash va badiiy idrok rivojlanadi.
3. Rang va shakl uyg'unligi orqali yaratilgan asarlarda hissiy chuqurlik va ifoda kuchi oshadi.
4. O'quvchilar san'at asarlariga ongli, tahliliy yondasha boshlaydi.
5. Mashg'ulotlarga bo'lgan qiziqish, ishtirok faolligi va ijodiy tashabbus sezilarli ortadi.

Shuningdek, zamonaviy texnologiyalarni, dizayn dasturlarini (Adobe Illustrator, CorelDRAW, Photoshop va boshqalar) dars jarayoniga qo'shish orqali rang va shakl bilan ishlashning interaktiv imkoniyatlarini kengaytirish mumkin. Bu esa o'quvchilarning raqamli savodxonligini oshiradi, zamonaviy san'at ko'nikmalarini egallashga zamin yaratadi.

Shu asosda aytish mumkinki, rang va shakl orqali estetik his-tuyg'ularni rivojlantirish metodikasi nafaqat san'at ta'limi uchun, balki shaxsning har tomonlama barkamol bo'lib yetishishi uchun ham muhim omil hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, rang va shakl badiiy grafik ta'limning asosiy ifoda vositalaridan biri sifatida o'quvchilarning estetik didini shakllantirish, ijodiy fikrlashni rivojlantirish hamda go'zallikni anglash qobiliyatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Rang va shakl o'rtasidagi uyg'unlik o'quvchining hissiy dunyosiga bevosita ta'sir etadi, san'at asarining mazmunini chuqurroq idrok etishga yordam beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, rang psixologiyasi, shakl tahlili va kompozitsion mashqlar asosida olib borilgan darslar o'quvchilarda badiiy tafakkurni faollashtiradi, ularni mustaqil ijod qilishga undaydi. Amaliy mashg'ulotlarda rang uyg'unligi, shakl tahlili va kompozitsion muvozanatni o'rgatish orqali o'quvchilarda nafaqat texnik ko'nikmalar, balki estetik qarash va hissiy idrok ham shakllanadi.

Bundan tashqari, rang va shaklni o'rganish jarayonida o'quvchilar o'z atrofidagi go'zallikni anglash, estetik qadriyatlarga hurmat bilan yondashish, o'z fikrini badiiy ifoda etish kabi fazilatlarni egallaydilar. Shu bois, rang va shakl bilan ishlashni o'rgatish jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalar, raqamli dizayn vositalari va interaktiv metodlarni integratsiya qilish ta'lim samaradorligini yanada oshiradi.

Umuman olganda, rang va shakl orqali estetik his-tuyg'ularni rivojlantirish metodikasi san'at ta'limi tizimida o'quvchilarning badiiy didi, ijodiy salohiyati va estetik dunyoqarashini shakllantirishda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. - Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2021.
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: “O‘zbekiston”, 2017.
3. Karimova V.M. Tasviriy san’at psixologiyasi asoslari. - Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019.
4. Rahmonov M., Xudoyberdiyeva Z. Rangshunoslik va kompozitsiya asoslari. - Toshkent: O‘zbekiston milliy rassomlik va dizayn instituti, 2020.
5. Boltaboyev B. Sahna nutqi. Toshkent. O‘qituvchi, 2012
6. Dehqonov D. Aktyorlik mahorati. Teatr jurnali. №3 son, 127 bet
7. Karimova D. Rang va dizayn pedagogikasi. Toshkent. Ta’lim, 2019
8. Smith J. Color Theory in Art Education. New York. Art Press, 2020